

ne Voraussetzung für das Heil ist, sie beabsichtigen nicht die anderen aus dem Heil auszuschließen, sondern umgekehrt: mittels Durchsetzung des Genießens unter beiderlei Gestalt in der katholischen Kirche wollen sie dem ganzen Christentum zum Heil helfen. Im Lichte der Analyse der Sakramentshäuser im Kontext der Religionsverhältnisse des 15. Jahrhunderts erscheint somit die soziale Erfassung des Eucharistie bei Katholiken eher als ausschließend, während die Utraquisten eher das integrierende Modell zur Geltung brachten (ganz analogisch verwendeten sie in der Kirchenverwaltungspraxis die beliebten autoritären Instrumente der Römischen Kurie wie Interdikt, Bann und Exkommunikation).

Eine ganz neue Situation entstand mit dem Zugang der deutschen Reformation, deren Ziel die völlige Trennung von der römischen Kirche war. In Most (Brüx) die Katholiken in Konfrontation mit Luthertum setzten auf drei Momente, die die bislang noch nicht mit dem neuen Bekenntnis identifizierten Eingepfarrten ansprechen sollten: 1. Berufung auf ihren Glauben durch den traditionellen Typ vom Sakramentshaus; 2. Hinweis auf die Legitimität des Papstes in der apostolischen Nachfolge durch die Figuren von St. Peter und Paul; 3. Berufung auf die römische Kirche als den ausschließlichen Behüter und Gewähreren der Sakramente durch den festungsartigen Charakter des Sakramentshauses. Aus der Perspektive nachfolgender Jahrzehnte des 16. Jahrhunderts zeigten sich die Bemühungen um die Rückkehr der Eingepfarrten in den Schoß der römischen Kirche als vergeblich und der tridentinische Gegenreformationszug konnte erst nach der Schlacht am Weißen Berg seinen Gipfel erreichen. Im Allgemeinen zeigt sich das Sakramentshaus als ein recht bemerkenswertes, in seinen Bedeutungen und Funktionen variables Medium, das uns die Gelegenheit bietet, uns mit den Überlegungen unserer Vorfahren in den unruhigen Zeiten der Religionsreformationen des 15. und 16. Jahrhunderts kund zu machen. Die Forschung auf diesem Felde ist jedoch noch am Anfang. Bislang ist noch nicht die Grundevidenz der Sakramentshäuser abgeschlossen, die erst zur Voraussetzung einer Beglaubigung wird, ob den Ergebnissen der Feststellungen von der Probe von drei Sakramentshäusern eine gemeinere Gültigkeit zuerkannt werden kann.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Znojmo (Znaim), St. Nikolauskirche, Chor, turmartiges Sakramentshaus an der Nordwand, um 1470–1490 (alle Fotos A. Mudra).

Abb. 2: Znojmo, St. Nikolauskirche, turmartiges Sakramentshaus, untere Partie, Detail, um 1470–1490.

Abb. 3: Znojmo, St. Nikolauskirche, turmartiges Sakramentshaus, Südseite, Gitterdetail, um 1470–1490.

Abb. 4: Krems (Niederösterreich), Spitalskirche, Sakramentshausgitter, gegen 1470.

Abb. 5: Hradec Králové (Königgrätz), Heiliggeistkirche, Chor, turmartiges Sakramentshaus an der Nordwand, 1497.

Abb. 6: Hradec Králové, Heiliggeistkirche, turmartiges Sakramentshaus, Ostseite, Gitterdetail, 1497.

Abb. 7: Hradec Králové, Heiliggeistkirche, turmartiges Sakramentshaus, Schrein, Detail der Südostseite, 1497.

Abb. 8: Hradec Králové, Heiliggeistkirche, turmartiges Sakramentshaus, Unterseite des Schreins, Relief der hl. Petrus und Paulus, Detail, 1497.

Abb. 9: Hradec Králové, Heiliggeistkirche, turmartiges Sakramentshaus, Gesims oberhalb des Schreines, Relief der Engel und des Symbols des hl. Johannes Ev., Detail, 1497.

Abb. 10: Hradec Králové, Heiliggeistkirche, turmartiges Sakramentshaus, Aufsatz, Engel, Detail, 1497.

Abb. 11: Hradec Králové, Heiliggeistkirche, turmartiges Sakramentshaus, Aufsatz, Halbfiguren der Engel, Detail, 1497.

Abb. 12: Hradec Králové, Heiliggeistkirche, turmartiges Sakramentshaus, Aufsatz, Engelsfigur, Detail, 1497.

Abb. 13: Hradec Králové, Heiliggeistkirche, turmartiges Sakramentshaus, Scheitelfiale mit Schriftband, Detail, 1497.

Abb. 14: Most (Brüx), Maria Himmelfahrtskirche, Abschluss der Kirche, turmartiges Sakramentshaus, um 1540–1560.

Abb. 15: Most, Maria Himmelfahrtskirche, turmartiges Sakramentshaus, Vorderseite des Schreins, Detail, um 1540–1560.

Abb. 16: Osek (Ossegg, Bez. Teplice [Teplitz]), Zisterzienserstift, Kreuzgang, Sakramentshaus, um 1540–1560.

Abb. 17: Osek, Zisterzienserstift, Kreuzgang, Sakramentshaus, Schrein, Detail, um 1540–1560.

Übersetzung J. Noll

RENEŠANČNÍ JÁDRO ZÁMKU V AREÁLU NÁRODNÍHO HŘEBČÍNA V KLADRUBECH NAD LABEM – VÝSLEDKY OPERATIVNÍ DOKUMENTACE

ELIŠKA RACKOVÁ – JITKA
SVOBODOVÁ

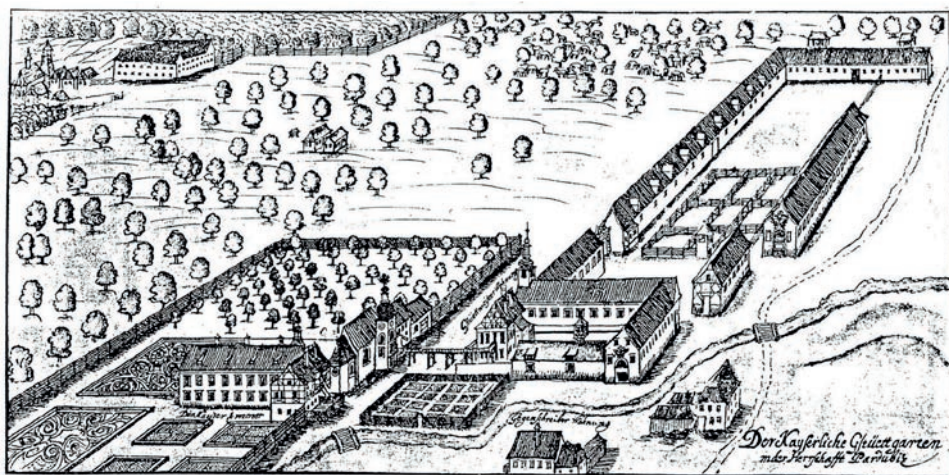
Zámek v Kladrubech nad Labem (okres Pardubice) je součástí areálu Národního hřebčína, jedné z památek zapsaných na Indikativním seznamu České republiky pro nominaci k zápisu na Seznam světového dědictví UNESCO. V průběhu celkové rekonstrukce rozsáhlého areálu v roce 2014 byla pořizována i operativní dokumentace (dále jen OPD). Celkové doplnění a zpřesnění poznatků standardního stavebně historického průzkumu rozsáhlého areálu hřebčína (dále jen SHP)¹⁾ zajišťoval jeho spoluautor Miroslav Kroulík, na dokumentaci a interpretaci nálezových situací v budově samotného zámku se podíleli autorky tohoto článku. Po obvodu zámku byl proveden záchranný archeologický výzkum (dále jen ZAV), průběh a nálezy restaurátorských prací dokumentuje konvolut restaurátorských zpráv.

V rámci stavebních prací došlo k odstranění nesoudržných a soklových omítek v přízemí zámku, ve značném rozsahu bylo odkryto také zdivo v patře jihovýchodního křídla. Nálezy ve velké míře potvrdily hypotetické závěry SHP a prohloubily možnosti interpretace historické rešerše. Tím vznikla plastičtější představa o vývoji objektu a jeho fungování, ale také použitých konstrukčních a stavebních postupech. Kapitolou významnou především pro výzkum pernéjšejšího stavitelství 1. poloviny 16. století jsou nálezy druhotně použitých terakotových článků co do jejich sortimentu, tak možné povrchové úpravy.

DĚJINY ZÁMKU A PŘEHLED NEJPODSTATNĚJŠÍCH PRAMENŮ

Dějiny zámku jsou velmi důsledně zpracovány v části Historické rešerše SHP a publikovány.²⁾ Pro úplnost zde proto uvádíme jen krátký přehled s ohledem na pasáže nejpodstatnější pro interpretaci nálezů OPD.

Císařský hřebčín byl v kladrubské oboře zřízen dekretem císaře Rudolfa II. ze dne 6. března 1579 a v též roce byla zahájena i stavební činnost na jeho budovách. K objasnění stavebního vývoje budovy zámku je však nutné posunout historické počátky areálu do roku 1497, kdy od Jana Zdechovského ze Sekeřic Kladruby se sousedním Semínem kupuje Vilém z Perštejna.³⁾ Již při koupi pardubického panství českou komorou v roce 1560 je uváděn *dvuor v oboře kladerubské*. Doba založení této koňské obory a podoba budov tvořících její příslušenství

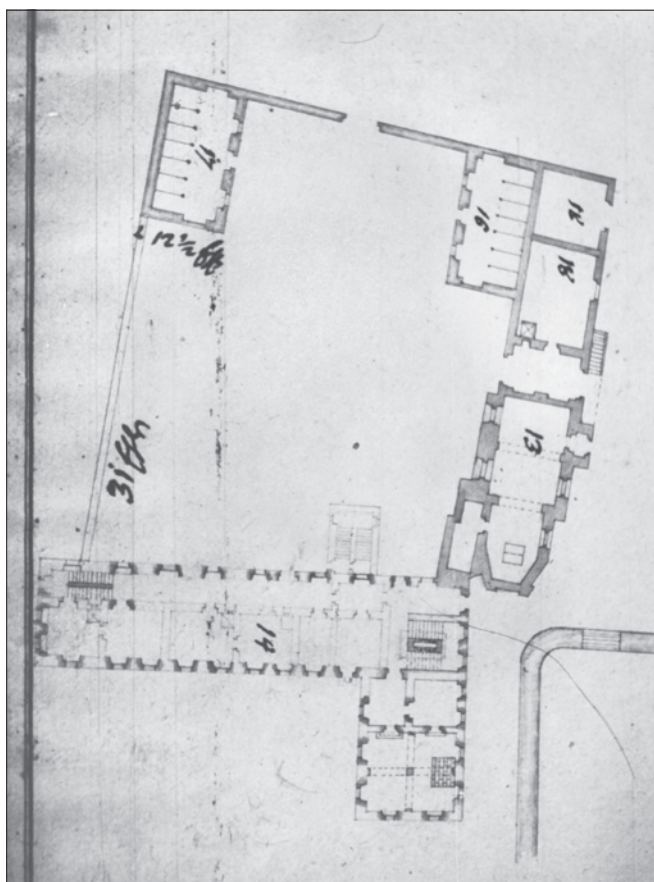

Obr. 1: Kladruhy nad Labem (okres Pardubice), veduta hřebčína – Der Kayserliche Gsüttgarten am der Herrschafft Pardubitz (zobrazení na mapě G. M. Vischer, o. c. v pozn. 5).

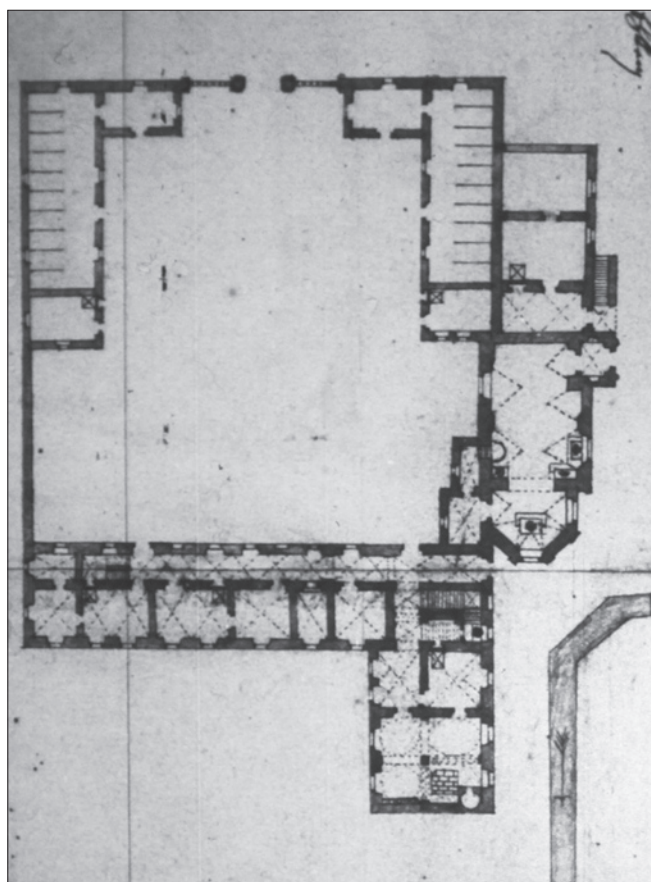
není z historických pramenů známa. Částečně dokladovány jsou náklady rozsáhlých prací, které v Kladrubech probíhaly po založení císařského hřebčína v letech 1579–1582 pod vedením mistra Voldřicha, Jeho Milosti císařské paumistra – Ulrica Aostalli de Sala. Dále je budova zámku obecně popsána v roce 1588 v urbáři panství pardubického. Hřebčín byl postižen v letech 1639 a 1645 dvěma požáry, při druhém byla samotná budova Starého zámku ušetřena. V roce 1650 došlo v hřebčínu k rozsáhlým opravám. V této souvislosti byl v roce 1651 pořízen inven-

tář veškeré zhotovené truhlářské, zámečnické sklenářské a kamnářské práce, který je jedním z nejdůležitějších zdrojů poznání stavu budovy před vrcholně barokní přestavbou.⁴⁾ Klíčovým pramenem k poznání stavby je podrobně zpracovaná veduta hřebčína z roku 1688 (obr. 1).⁵⁾ Do roku 1722 je potom datován první doklad o počátku působení pozdějšího císařského architekta Františka Maxmiliána Kaňky v areálu. Přestavba zámku pod jeho hlavním dozorem byla ukončena v roce 1723.⁶⁾ Kaňka ve stejném období vedl také stavební práce v Litomyšli

pro Františka Václava z Trautmannsdorffu⁷⁾, který v Kladrubech působil jako správce hřebčína, a pro Františka Ferdinanda Kinského v Chlumci nad Cidlinou.⁸⁾ Z doby Kaňkova působení pochází první plány zámecké budovy – návrhy úprav přízemí a patra z roku 1722 (obr. 2)⁹⁾ a dvě zobrazení přízemí na situačních plánech hřebčince, obě snad z počátku 30. let 18. století (obr. 3).¹⁰⁾ V letech 1750–1751 byla pod vedením Guillema Josepha Baillouxe v zámku zřízena textilní manufaktura a v této souvislosti podniknuty další, již drobnější stavební práce. V roce 1757

Obr. 2: Kladruhy nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, návrh úprav přízemí a patra z roku 1722 – Grund Ries von dem Kladruher gestütt gebäuden Ao 1722 – detail (Archiv Pražského hradu, o. c. v pozn. 9, mikrofilm).

Obr. 3: Kladruhy nad Labem, (okres Pardubice), situační plány hřebčince, zobrazení přízemí asi z počátku 30. let 18. století – Mappa oder Rieß von dem Kays. Kladruher Gestütthoff mit allen zugehörigen gebäuden – detail (Archiv Pražského hradu, o. c. v pozn. 10, sign. 200/54, inv. č. 3659, mikrofilm).

Obr. 4: Kladruby nad Labem (okres Pardubice), zámek čp. 1 – pohled od jihozápadu přes hlavní nádvoří hřebčína (foto?).

Obr. 5: Kladruby nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1 – pohled na zahradní průčelí od jihu (foto...).

budova zámku vyhořela až na dolní klenby úplně. Ještě po roce nezačaly opravy škod. Potom, co Baillouxova továrna upadla, byly některé budovy od roku 1764 pronajaty a při té příležitosti pořízen popis pronajímaných objektů. Text Josefského vojenského mapování z let 1764–1767 uvádí v Kladrubech *solidní hřebčín a několik továrních budov*, o kus dál ale zase *Kladerub se nazývá starý, shořelý hřebčín z Kladrub či Kladrubske obory*. O obnově hřebčína bylo rozhodnuto teprve v roce 1770, obnova se však týkala především prostoru Selmic. V zámku se v přízemí nadále počítá s tovární výrobou, pokoje v patře mohou být využity při příjezdu *Jeho Excelence pana nejvyššího štolby či komisaře hřebčína*. K obnově hřebčína došlo v roce 1771, dožívající továrna byla definitivně zlikvidována v roce 1778, kdy již hřebčín hodlal budovu zámku přejmout zpět. O dalších záležitostech stavby se prameny znovu zmiňují až v roce 1821, kdy byl pořízen další popis budovy. Roku 1857 byly tři kvelby na zámku přeměněny na obytné pokoje, přestavěna kuchyň a v místě, kde byl dřív záchod, byly v přízemí i v prvním patře přistavěny oby-

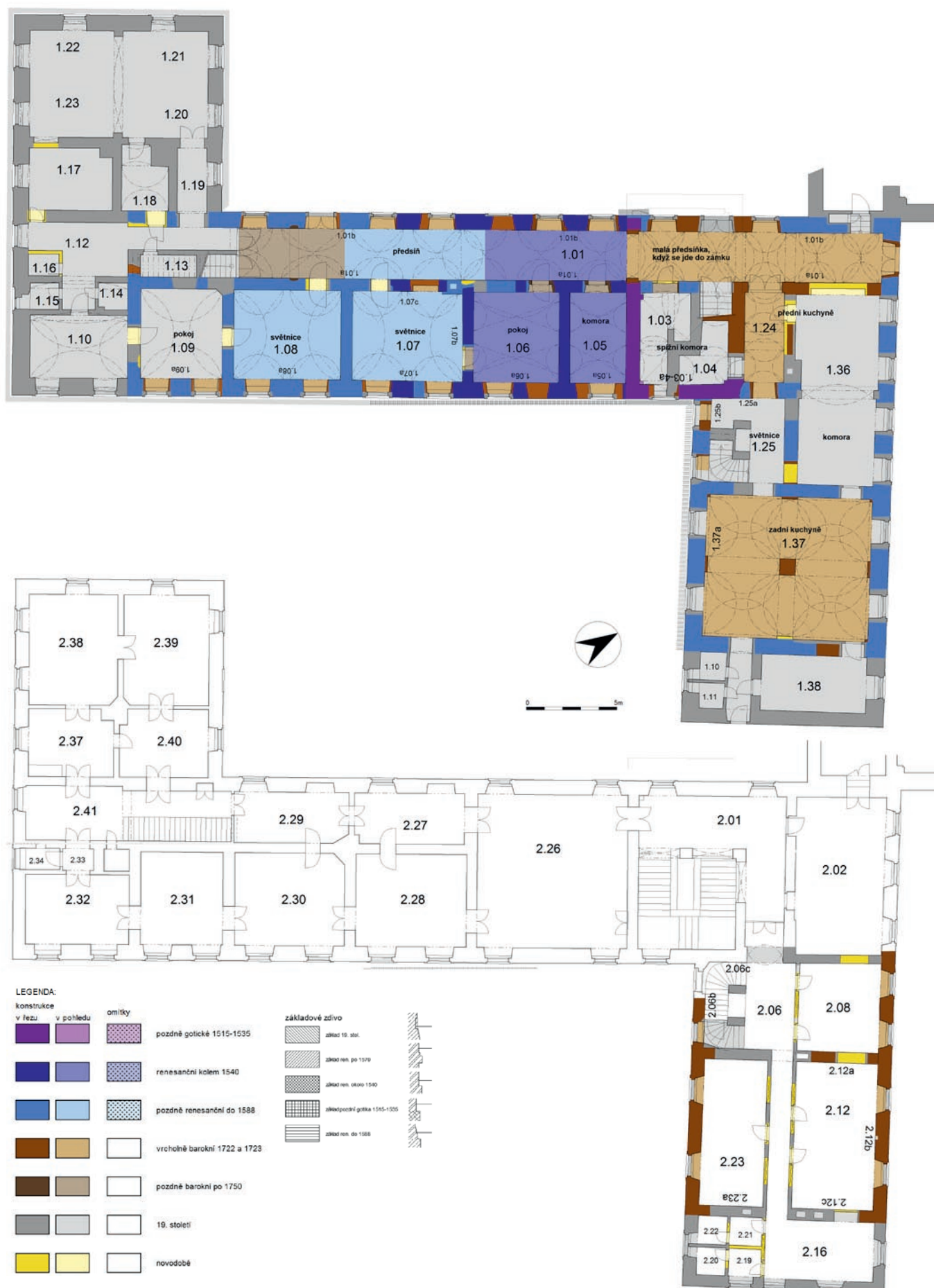
né místnosti, předsíní a chodba byly zvýšeny. Během 19. století bylo podniknuto několik více či méně rozsáhlých stavebních úprav, slohově nevýrazných a ne zcela spolehlivě zachycených archivními prameny. Dále proto budou pojmány jako jeden celek. Další popis zámku pochází z roku 1909. Po roce 1918 byl dvorní hřebčín podřízen ministerstvu orby a přejmenován na státní hřebčín. Byly sníženy stavy koní a odvezen mobiliář zámku.

V roce 1951 zde byla založena Učňovská zemědělská škola pro chov koní. Ve východním křídle zámku sídlil učňovský internát, další prostory využíval Státní plemenářský ústav. V roce 1962 proběhla generální

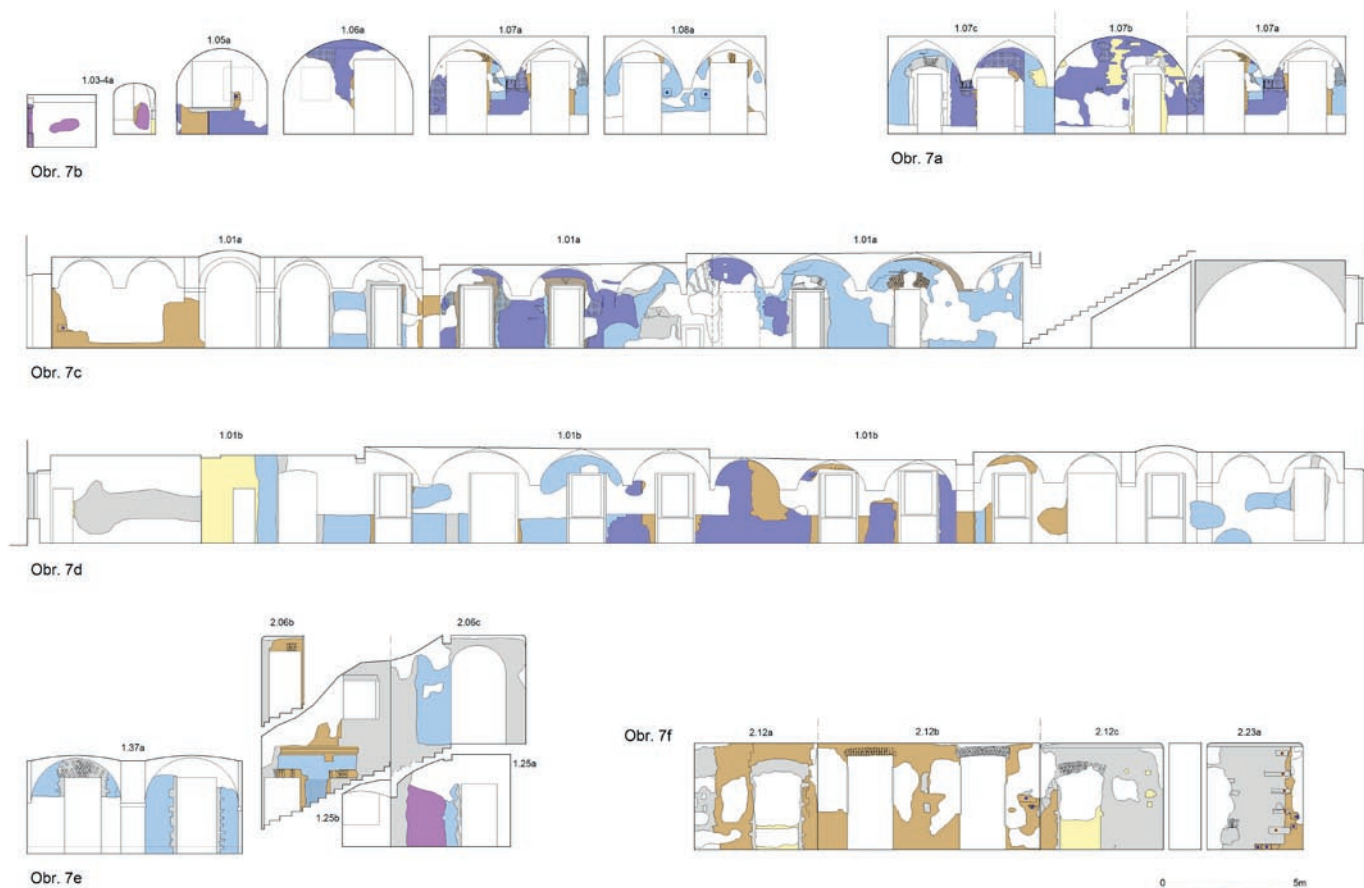
oprava budovy, mimo jiné byla vyměněna okna. Pravděpodobně v letech 1977 nebo 1978 byly vymalovány interiéry, provedeny nátěry fasád a další úpravy z pohledu předmětu operativní dokumentace nepodstatné.¹¹⁾

ROZSAH NÁLEZOVÝCH SITUACÍ A DOSAVADNÍ STAV POZNÁNÍ

Budova zámku je trojkřídlá patrová budova. Severozápadní fasáda středního křídla a západní křídlo uzavírají jihovýchodní stranu hlavního nádvoří hřebčína se stájovým komplexem a souborem domů pro zaměstnance hřebčína po ostatních stranách (obr. 4). Jihovýchodní fasáda středního křídla a východní křídlo vymezují prostor zámecké zahrady; k severnímu nároží přiléhá kostel sv. Václava, novostavba na místě staršího kostela započatá v roce 1857. Celé západní křídlo je přístavbou z 19. století, s níž je sjednocen vnější vzhled celé budovy. Fasády jsou členěny jednoduchou etážovou a korunní římsou, okna v přízemí mají jednoduché šambrány, na

Obr. 6: Kladruhy nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, aktualizovaný analytický výkres stavebně historického vývoje: a – půdorys přízemí; b – půdorys prvního patra (kresba E. Racková a J. Svobodová, 2015).

Obr. 7: Kladruba nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1: a – stěny místnosti 1.07, rozvinutý pohled; b – jihovýchodní stěna zámku (přízemí), pohled z interiéru; c – chodba 1.01, pohled na jihovýchodní zeď; d – chodba 1.01, pohled na severozápadní zeď; e – místnosti 1.25, 1.26, 1.37 a 2.06, rozvinutý pohled na zdivo schodiště a zadní kuchyně; f – místnosti 212, 2.16 a 2.23, rozvinutý řezopohled (kresba a vyhodnocení E. Racková, J. Svobodová, 2014).

starších částech zámku doplněné původními barokními kamennými parapety. Šambrány oken v patře jsou lemovány jednoduchou lištou, na průčelích směrem do zahrady se mezi okny nacházejí dvoje malované sluneční hodiny s datací 1763 a signované malířem Josefem Kramolínem (obr. 5).

Střední křídlo tvoří dispoziční dvojtrakt s chodbou při severozápadní straně a sledem místností na jihovýchodní straně. Chodba je klenuta stlačenou valenou klenbou se styčnými výsečemi. Sled polí je přerušen v jižní části změnou výškové úrovně zaklenutí, v severní části dvěma pasy a vloženým polem plackové klenby. Nejjižnější místnost 1.09 je zaklenuta placvou, klenby dvou místností 1.07 a 1.08 jsou orientovány podélně, klenby místností 1.06 a 1.05 příčně. V druhotně předělené místnosti 1.03-1.04 se nacházejí pouze pozůstatky původního zaklenutí. V tomto křídle bylo nedestruktivními metodami SHP rozpoznáno pozdně renesanční jádro zámku v rozsahu místností 1.03-1.08 s přilehlými úseky chodby, snad obsahující i 1.09. Prostory 1.03-1.06 byly hypoteticky připsány první renesanční fázi zařazené před konec poloviny 16. století. Předpokládá se renesanční původ patra ve stejném rozsahu jako v přízemí. Východní křídlo dle novějšího zaměření není nasazeno zcela pravouhle. Jeho dispoziční uspořádání je také v zásadě dvoutraktové, se sálem kuchyně na východním konci. SHP předpokládá pravděpodobný vznik jádra tohoto křídla v pozdně renesanční etapě, se zásadní barokní přestavbou. Patro bylo dle Vischerovy veduty ještě

v roce 1688 hrázděné. Nejvýchodnější úzký díl objektu je přístavbou z roku 1857.

Stavební práce v interiéru zasáhly celé přízemí, kde byly odstraněny omítky v soklové části, nesoudržné a jinak narušené i výše. V místě statických poruch bylo přezdíváno zdivo. V patře probíhaly práce v podobném rozsahu pouze ve východním křídle, kde byly odstraněny nebo kompletně přezdívány některé mladší příčky. V ostatních prostorách byly restaurovány dochované povrchy a prováděny méně invazivní zásahy. Po obvodu zámku bylo realizováno 25 sond záchranného archeologického výzkumu.¹²⁾

STAVEBNÍ VÝVOJ KLADRUBSKÉHO ZÁMKU DO KAŇKOVY PŘESTAVBY

V první fázi přinesla operativní dokumentace především definitivní potvrzení existence jádra zámku, předcházející zřízení dvorního hřebčína Rudolfem II., jehož vznik mohl být připsán pernštejnské stavební produkci na základě nálezů druhotně použitých terakotových ostění různých typů včetně formy masivně používané při renesanční přestavbě města Pardubice po požáru 1538. Renesanční jádro zámku vzniklo během 16. století ve stavebních etapách, které se významně neliší v použitém stavebním materiálu (cihly velmi podobných formátů s vysokou rozměrovou variabilitou). Rozlišení rozsahu a charakteru těchto tří etap (pernštejnská I. c. 1515–1535, pern-

štejnská II. kolem 1540 a přestavba císařského hřebčina (1579–1581) umožnil teprve důkladný rozbor dostupných náleзовých situací. Vizuálně téměř totožné s poslední renesanční etapou je navíc i zdivo Kaňkovy přestavby, při které byl ve velkém rozsahu recyklován materiál starších staveb.

PERNŠTEJNSKÁ ETAPA I.

Ještě v době zpracování terénní dokumentace v dotčených prostorách nebyla existence starší pernštejnské fáze zřejmá. Situace byly značně narušené mladšími úpravami, zdivo odkryto v malém rozsahu a jeho plochy při postupu stavby opět rychle zakryty. Teprve zhodnocením všech zdokumentovaných odchylek, nálezů ZAV, později odkrytých situací v chodbě a spíše náhodnému zjištění dělicí spáry v místnosti 1.05 mohla být jako pozůstatek nejstarší ranně renesanční pernštejnské stavby identifikována bývalá spízní komora – druhotně předělená místnost 1.03-04, původně včetně přilehlého prostoru chodby.

Zdivo starší pernštejnské fáze se rozměrem použitých cihel i zpracováním nijak neliší od pozdějšího zdiva následující etapy, použitá malta naopak při zběžném pohledu připomíná malty z pozdějších období. Malta je nažloutlá, s vysokým podílem vápna a vápenných pecek, někdy ne zcela stejnoměrně zpracovaná, s příměsí drcených cihel. Kamenivo neobsahuje hrubší frakce písku a jeho odstín dává materiálu žlutavý nádech. V rozích místnosti se nacházejí pozůstatky přízedních pilířků zaniklé klenby. Pilířky jsou vyzděny z cihel, hlavice a patky tvoří jednoduché cihelné tvarovky (obr. 8). Dříky pilířků mají okosené hrany (odsekané hrany běžných cihel) s oblým ukončením. Na pilířku ve východním rohu místnosti 1.04 se z menší části dochovala původní omítka s vápenným nátěrem. Na pilířky při jihovýchodní fasádě intaktně navazují úseky zdiva stěn, pilířek v severním rohu prostory se původně nenacházel v rohu, ale k němu náležející prostora pokračovala dalším polem klenby. Na jihozápadní straně byla stavba ukončena nárožím, jehož spára byla zjištěna sondou v rohu místnosti 1. 05. Tomuto rozsahu odpovídá i základové zdivo z lomové břidlice dokumentované ZAV, přičemž použití břidlice v základovém zdivu v jiném místě stavby zjištěno nebylo. Podobná situace břidlicového základového zdiva se opakuje na severozápadní fasádě.¹³⁾ SHP v tomto místě předpokládá existenci schodiškové věže. V rozsahu plochy výzkumu není zřejmé, nakolik základové zdivo na severozápadní fasádě přesahuje mimo půdorys současné stavby. Pokud bylo severní pole klenby místnosti 1.03-04 shodné s jižním, půdorys starší pernštejnské stavby by sahal ještě o cca 1,3 m severněji za severo-

západní zeď. Kaňka na plánu z roku 1722 schodiškovou věž zachycuje jako stávající, žádná taková součást stavby však není zmiňována inventářem z roku 1651 a jak se ukazuje dále, Kaňkův výkres ne vždy odpovídá skutečnému stavu a průběhu přestavby.

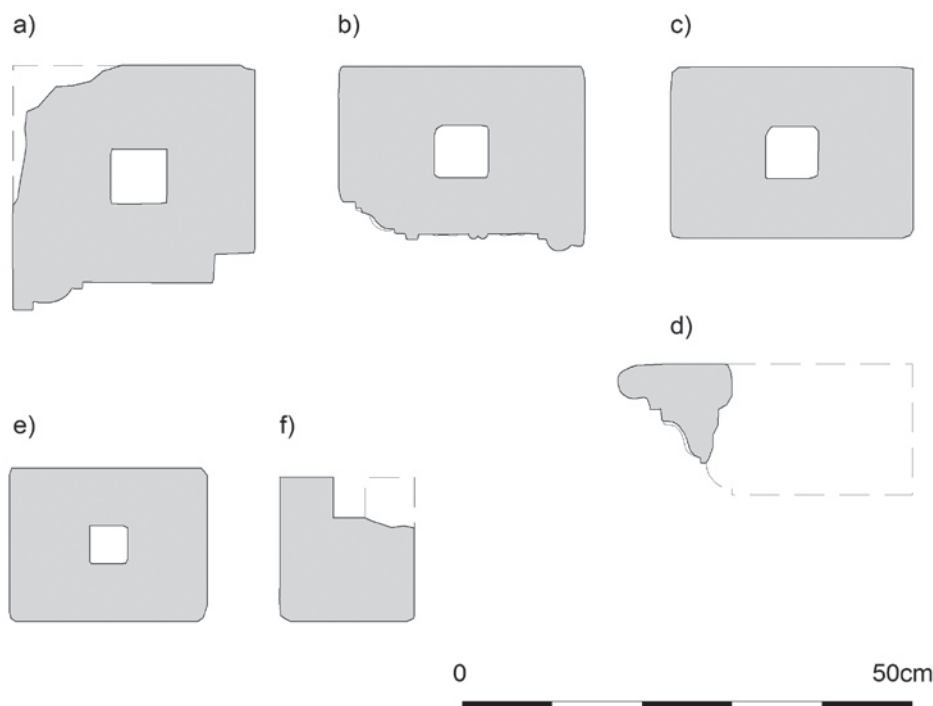
Prostor byl ve vazbě na pravidelný dvoutraktový půdorys předělen na předsíní a komoru již v době pozdně rene-

Obr. 8: Kladruby nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, pilířek zaniklé klenby v místnosti 1.04 (foto...).

Obr. 9: Kladruby nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, spodní pohled na charakteristický hladký povrch pernštejnské zdiva. Stěna 1.07 b, většina povrchu zničena proskrabáním spár během stavby (foto...).

Obr. 10: Kladruby nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, sortiment terakotových prefabrikátů zjištěný během OPD, průřezy: a – profilované ostění; b – ostění s reliéfem (viz také obr. 11), 20 × 28 cm, délka neúplná; c – hladké ostění bez výzdoby 17 × 27 cm; d – římsovka s reliéfem, neúplná, čárkovaně předpoklad dle římsovky na čp. 75 v Pardubicích; e – hladké ostění bez výzdoby 17 × 19–22 cm; f – hladké ostění bez výzdoby 15 × 16 cm (kresba E. Racková, J. Svobodová).

sanční přestavby, útvar tohoto nejstaršího jádra zámku je však dobře patrný ještě na Kaňkových plánech. Teprve tehdy vznikla dnešní nepřerušená linie chodby. Původní zeď byla širší, než dnešní barokní pas a po jeho východní straně zůstaly ve zdivu patrné jizvy v místech, kde byla zeď odsekána a nerovnost nepravděelně dozděna (obr. x).

Jedinou datačně citlivou částí této stavební fáze je tvarosloví dvou lépe dochovaných přízdních pilířků. Nejblíže analogie zde nacházíme v hospodářských stavbách pardubického zámku datovaných do období 1515–1535.¹⁴⁾

PERNŠTEJNSKÁ ETAPA II.

Větší rozsah měla navazující mladší pernštejnská dostavba. K této fázi náleží část chodby, komora 1.05, pokoj 1.06 a část světnice 1. 07. Zdivo této fáze má úhlednou skladbu s poměrně vysokými spárami a natolik rovným a maltou ještě zahlazeným povrchem, že docházelo k potížím s adhezí omítek. Rozměry použitých cihel se pohybují v rozmezí 75–85 × (100) 120–125 × 260–280 mm. Zdiva této fáze bylo možno celkem snadno identifikovat podle použité maltoviny. Malta obsahuje velmi vysoký podíl vápna s menším množstvím vápenných pecek a cihelné drti. V plnivu se objevují i větší frakce písku – jak ve zdící maltě, tak ještě výrazněji ve hmotě kleneb a jejich omítek (obr. 9). Omítky se dochovaly v malém rozsahu, většina zanikla již při pozdně renesanční přestavbě. Omítky jsou tenké, místy se zbytky graffiti. K této etapě náleží klenby obou celistvě dochovaných místností 1.05 a 1.06 s vysokými styčnými výsečemi poněkud parabolického tvaru. Místnost 1.05 byla nevytápěnou komorou se záchodem (situace narušena prolomením okna, viz rozbor pozdně renesanční etapy), pokoj 1.06 byl na rozdíl od stavu zachyceného

v polovině 17. století původně vytápěný, soudě dle nízkého záklenku v přilehlém prostoru chodby náležejícímu k topeništi. V místnosti 1.07 se dochoval pozůstatek špalety okna s parapetem cca 120 cm a patou klenby záklenku 230 cm nad dnešní úrovní podlahy. Okna do chodby měla parapet o cca 40 cm nižší. Všechny dochované záklenky otvorů jsou klenuty jednou řadou cihel.

Blíží datování stavby umožnily nálezy terakotových prefabrikátů. Žádný se nedochoval v původní poloze, na ložných plochách a v dutinách však byly nalezeny zbytky malty typově shodné se zdivem mladší pernštejnské fáze. Charakteristická čela terakotových bloků s čtvercovým otvorem uprostřed se objevila nejprve na pilíři klenby zadní kuchyně 1.37 (obr. 13), postupně byla sondáží zjištěna i v dalších prostorách v přízemí

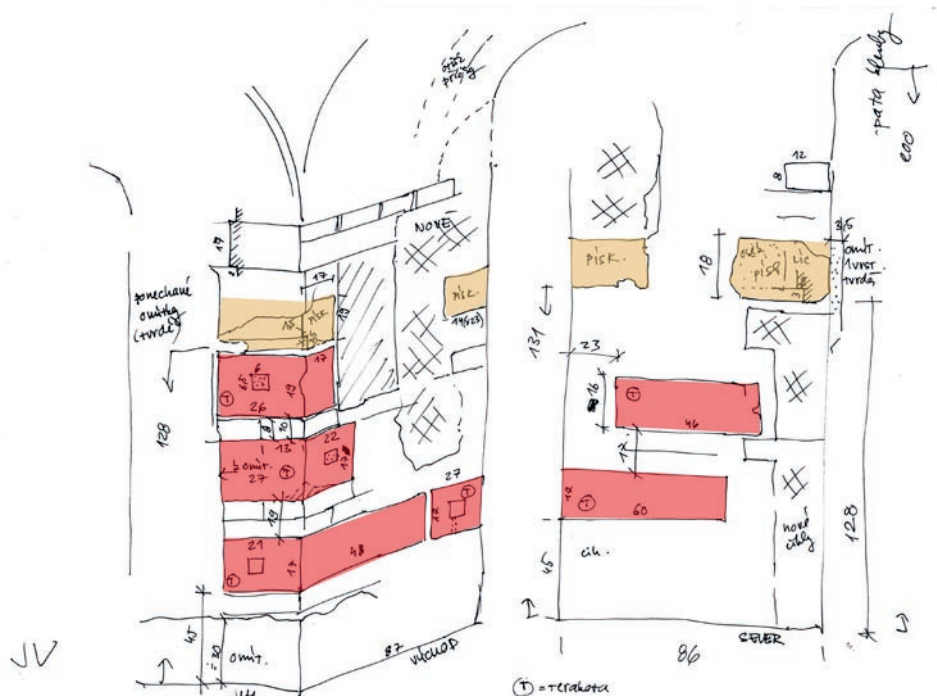

Obr. 11: Kladruby nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, terakotové ostění s reliéfem po vyjmutí ze zdiva, původní poloha článku patrná na obr. 7f, stěna 2.23a (foto...).

a patře, všude převážně v barokním zdivu.

Na stavbě se vyskytovalo několik různých typů prefabrikovaných ostění (zjištěný výčet zdaleka nemusí být úplný): nezdobný jednoduchý hranol ve třech (zdá se dosti variabilních) rozměrech – 15×16 cm (obr. 10f), 17×19 – 22 cm (obr. 10e) a 17×27 cm (obr. 10c). Délka nepřilíží četných kompletních prvků se pohybuje okolo (46)48–50 a 60 cm. Čtvercová dutina pravděpodobně vznikala vložením dřevěného hranolu do formy při jejím plnění. Její funkce byla primárně technologická – prvky jsou poměrně mohutné a použitý materiál je především u reliéfních prvků jemný, s nízkým obsahem ostřiva. Dutina během výpalu snižovala vnitřní prnutí v prvku, následně mohla také usnadňovat manipulaci s hotovým výrobkem.

Druhotně použitý prvek s jednoduchou lineární profilací a polodrážkou v líci prvku byl objeven ZAV ve zdivu kanalizace v sondě u fasády při místnosti 1.05 (obr. 10a).¹⁵⁾ V místnosti 2.23 v patře bylo konečně objeveno také kýžené ostění s reliéfem (obr. 10 b, obr. 11). Reliéf byl na základě vyčnívajícího okraje ztotožněn s formou používanou v Pardubicích po požáru v roce 1538¹⁶⁾, následně byl vyjmut a uskladněn k budoucí prezentaci v zámecké expozici.¹⁷⁾ Na délku je neúplný, v průřezu je celkový rozměr 20 × 28 cm. Při vyjímání prvku byl restaurátory ve

Obr. 13: Kladruby nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, pilíř v zadní kuchyni 1.37 s částečně odhalenou náleзовou situací pěti ostění typu c a e (skica J. Svobodová, 2014).

zdi nalezen ještě fragment terakotové římsy, také totožné s formami pardubické produkce (obr. 10d, obr. 12). Oba prvky nesou zbytky silné vrstvy bílého vápenného nátěru, evidentně druhotného a neadekvátního jemností reliéfů. Pod ním se nachází zbytky tenké, jemně provedené povrchové úpravy růžové barvy. Úprava, dochovaná pod silnou vrstvou druhotného nátěru může být původní.

Některé typy ostění se během stavby vyskytly jen v jediném exempláři a je nutné počítat s rozměrovými odchylkami až 1–2 cm. Přesto lze sledovat určitou skladebnost. Základním rozměrem se zdá být přibližně délka 27–28 cm

(čtverec o této straně je základem průřezu ostění 10a), modul zhruba odpovídající délce cihly.

Obr. 12: Kladruby nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, terakotová římsovka, nalezena ve zdivu při vyjímání reliéfního ostění, poloha patrná na obr. 7f, stěna 2.23a (foto...).

CÍSAŘSKÝ HŘEBČÍN
A ULRICO AOSTALLI
DE SALA

Přestavba objektu po založení císařského hřebčína v letech 1579–1582 pod vedením Ulrica Aostalli de Sala je sice dokladována v archivních pramenech, ale pouze z části. Od sv. Havla 1580 do sv. Jiří 1581 činila položka *vydání Vlachuom* 428 kop 30 gr.¹⁸⁾ Tuto položku můžeme interpretovat jako náklad na zednické a kamenické práce včetně omítání. Podobná položka se v účtu za další rok nevyskytuje a také náklady na další řemeslníky podílející se na hrubé stavbě jsou řádo-

Obr. 14: Kladruba nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, detail pohledu 1.07a. Odsekaná pata pozdně renesanční klenby se situací zazdivky otvoru z druhé perštejské fáze. Na omítkách druhé renesanční fáze patrné nárysy přestavby budovy (foto...).

Obr. 15: Kladruba nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, zeď 1.01a při rozhraní druhé perštejské a pozdně renesanční fáze, detail. Pernštejská malta zanesená s druhotně použitou cihlou do spáry pozdně renesančního zdiva (foto...).

vě nižší. Vzhledem k cenám stavebních prací v 70. letech 16. století tato částka evidentně nepokrývá náklady na výstavbu v předpokládaném rozsahu (přestavba zámku a výstavba maštale) a údaj o další podobné položce chybí. Vzhledem k její neúplnosti ji nelze při interpretaci nálezů OPD nijak využít.

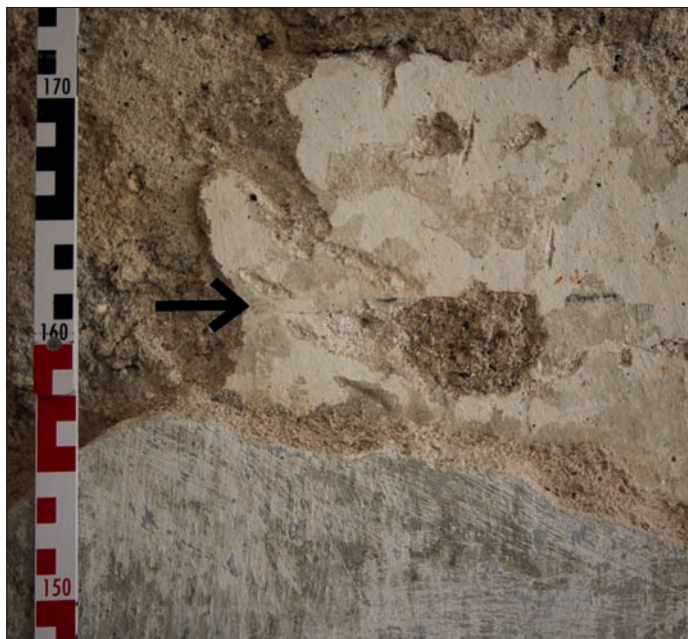
K určení vztahu mezi perštejskými a pozdně renesančními částmi stavby byla klíčová nálezová situace na stěně 1.07a (obr. 14). Mezi okny těsně při patě zjevně pozdně renesanční klenby se nachází zazděný okenní otvor, který je s klenbou v konfliktu, omítka jeho boční stěny přebíhá pod odsekanou patu klenby a obrys paty klenby je uhlem načrtnut na omítku. Zazděný otvor je jasně perštejský a zazdivka pozdně renesanční. Na základě této situace byly rozlišeny materiály obou etap.

Zdění aostallisovské etapy není tak pečlivé, s méně pravidelnými spárami, neurovnaný povrch počítá se silnější vrstvou omítky, která byla někdy nahazována na starší hladké zdivo i s pomocí drobných šmorců. Formát cihel (75–)80 × (120–)125 × (280–)290 cm splývá s předcházejícími fázemi, zpracování cihel je poněkud méně pečlivé. Malta má nižší podíl vápna, hrubost písku je podobná jako u první perštejské etapy, chybí nažloutlý odstín. Je stejnoměrně zpracovaná, s vápenými peckami. Při rozhraní mladší perštejské a pozdně renesanční etapy jsou dobře patrné známky druhotného používání cihel se zbytky starší malty pokrývajících povrch cihel a zanesenými do spár (obr. 15).

Na stěnách perštejské stavby se mimo to na několika místech dochovalo rýsování černým uhlem, svědčící o postupu provádění přestavby (obr. 16). V objektu byly nejprve odstraněny nesoudržné omítky a na zbývajících omítky nebo přímo na zdivo byly provedeny nárysy zamýšlených úprav. V celém prostoru místnosti 1.07 byla vytyčena rovina v úrovni budoucí paty kleneb (kromě zdi 1.07a a 1.07c byl nepatrný fragment zaznamenán i na 1.07 b,

obr. 7a); dále byly vyznačeny osy výběhů, rozměřeny oblouky a umístění vysekaných kapes pro založení klenby. Poněkud nejasný je účel podobných čar na stěně 1.01a (obr. 7c), kde jsou provedeny pod intaktními výběhy klenby mladší perštejské fáze. Záměrem zřejmě bylo celý úsek klenby zrušit a nově vybudovat.

Během provádění terénní části průzkumu vzbudil značné pochyby rozsah této přestavby. Zdivo následující přestavby zámku vedené Františkem Maxmiliánem Kaňkou v letech 1722–1723 je tvořeno převážně druhotně použitými cihlami z tehdy rušených starších objektů a malta je natolik vizuálně podobná, že byla zdiva dlouho považována za totožná. Kromě cihel byly jako armatury nároží i v běžném zdivu po-

Obr. 16: Kladruhy nad Labem, (okres Pardubice), zámek čp. 1, nárysy zamýšlených úprav černým uhlem: a – nárys na zdi 1.01a provedený přímo na perňštejnské zdivo s otlučenou omítkou; b – zbytek vodorovné rysky na zdi 1.07 b provedené na perňštejnskou omítku s částečně oloupaným nátěrem. Nárysy v místnosti 1.07 viz také obr. 14 (foto...).

užívány perňštejnské terakotové prefabrikáty, z druhotně použitých terakotových bloků je vyzděn i pilíř v zadní kuchyni 1.37 (obr. 13). Takový počet druhotně použitých článků by se dal očekávat spíše v etapě, kdy byl perňštejnský letohrádek přestavován poprvé. Přímé záklenky okenních otvorů nebyly klenuty technikou použitou na Kaňkou vedených stavbách v Litomyšli (cihly skládané do výrazného V). Z vysokých cihel byla sklenuta velmi nízká (a často poruchová) klenba a spodní rovina záklenku byla dorovnána vrstvou omítky. Drobné rozdíly mezi oběma etapami mohly být přisouzeny jak různým slohovým etapám, tak dílčím fázím v průběhu výstavby.

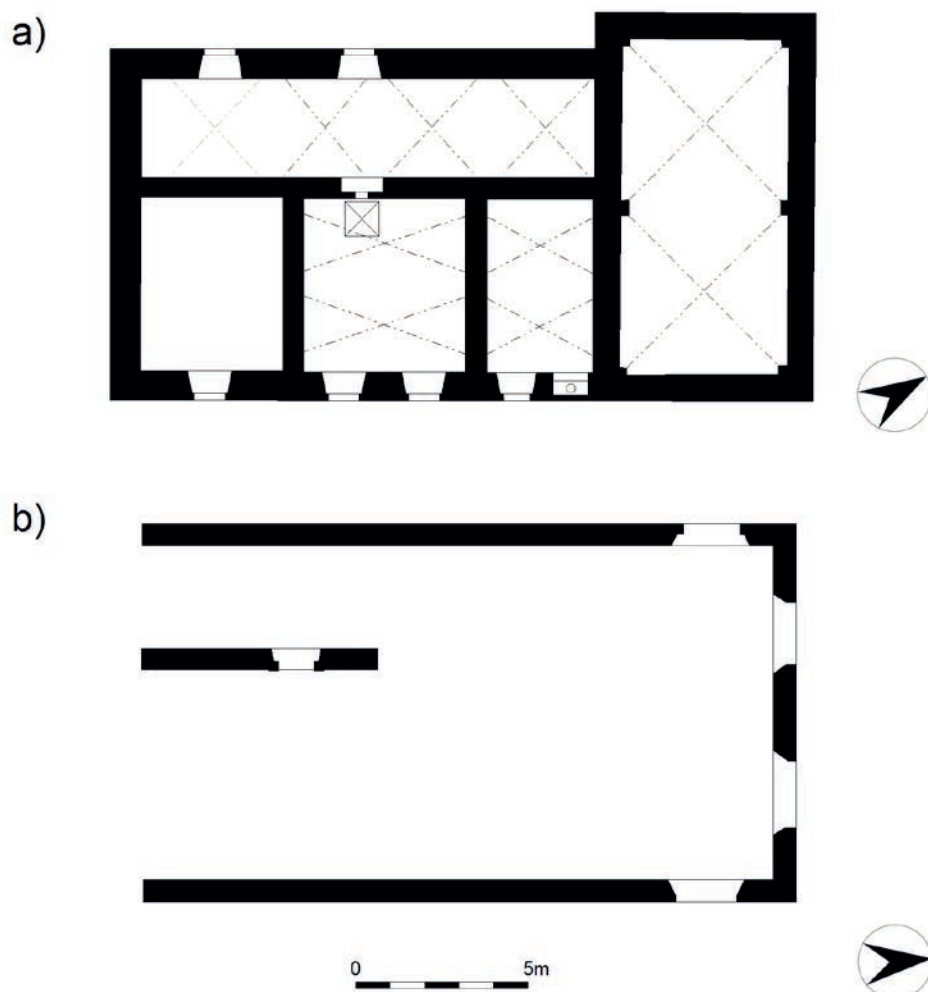
Za účelem dosažení větší jistoty interpretace OPD byla znovu podrobně vyhodnocena archivní rešerše původního SHP a Kaňkovy plány. Jako klíčový problém se ukázalo názvosloví objektů v areálu. V četných zmínkách od 30. let 18. století je zkoumaný objekt zmiňován jako Nový zámček, toto označení se objevuje i v původním SHP a literatuře. K řešení budově však byl tento název vztažen až v souvislosti s Kaňkovou přestavbou, často v pramenech vnímanou jako novostavba. V 17. století se označení Nový zámek používalo pro protější dům kštítmistra (*Předně v oboře kladrubske zámek slove starý náležitě spravený se vynachází; nový zámek, kde pan gestuttmistr bydleti má, ten se spravuje, a že do podzimku náležitě spraven bude*).¹⁹⁾ Za původní Starý zámek je možno s jistotou považovat dodnes dochovanou zámeckou budovu. Údaje z inventáře zhotovených truhlářských a dalších prací po požáru z roku 1652 pro Starý zámek lze dobře ztotožnit se strukturou

objektu včetně účelu jednotlivých místností a stop jejich vybavy dokumentovaných v rámci OPD.

V podélném křídle zámku se v přízemí nachází nejprve komora (1.05), která měla oproti dnešnímu stavu jedno okno a jedny dveře na záchod, což odpovídá nálezům na stěně 1.05a (obr. 7 b). Účel této místnosti se od perňštejnského období nezměnil a beze změny zůstalo i její příslušenství. Materiál zdění vstupu na záchod pochází z etapy PernII a vstup nebyl až do zrušení Kaňkovou přestavbou výrazněji upravován.

V inventáři nenásleduje místnost 1.06, ale až 1.07 označená jako světnice a vybavená kamny. Teprve potom se pisatel dostává zpět k místnosti 1.06 – pokoji bez kamen, tehdy ještě se dvěma okny. Zde se původní účel místnosti změnil, perňštejnské topeniště bylo zrušeno a přesunuto k vedlejší místnosti 1. 07. Podobnou, symetricky postavenou jednotku uspořádanou na způsob jednoduchého apartmánu vytvářejí vytápěná světnice 1.08 a pokoj bez kamen 1. 09. Dveře vedoucí z pokojů přímo na chodbu se neuvádějí. Na chodbě se uvádí pět oken (stav odpovídá nálezům), čtyři dvířka do komínů a dveře u schodů do patra, patrně v místě stávajících dveří na nádvoří.

V patře se potom nachází samotné císařské apartmá. Tato část zámku prošla výraznými klasicistními úpravami a při obnově zde neproběhly významné plošné odkryvy, uspořádání pokojů a jejich vybavení proto nelze přesně lokalizovat. I přesto je však popis dispozice císařského rekreačního bytu zajímavý. Apartmá se skládá z předsíně s komůrkou, dvořanské, nebo také rytířské světnice, ante-

Obr. 17: Srovnání dispozičního uspořádání dvou letohrádků: a – Kladruhy nad Labem (okres Pardubice), Pernštejnský letohrádek, schéma; b – Ráby pod Kunětickou Horou (okres Pardubice), letohrádek, renesanční konstrukce dochované v čp. 22 (podle B. Šeda – F. R. Václavík – T. Siglová, o. c. v pozn. 22).

kamery, pokoje Jeho císařské Milosti a komnaty, která by dle inventáře mohla být také kabinetem. Z nich jsou kamery vybaveny dvorská světnice, antekameta a pokoj.

Jako zvláštní jednotka se samostatným vstupem fungovala tzv. velké kuchyně. Jak se ukázalo po několika neúspěšných pokusech o její lokalizaci, tímto názvem není označena místnost, ale celé východní zámecké křídlo. Dispozice kuchyňského křídla se po úpravách v 18. a 19. století dochovala v méně čitelné podobě. Svou pozici si zachovala tzv. zadní kuchyně (1.37), přední kuchyně zabírala celý prostor severního nároží (1.36, 1.24 a 1.01). Mezi kuchyněmi se nacházela komora kuchaře a průchod světnice (1.25 a 1.36). Obytnou část zámku a sestavu velké kuchyně spojovala malá předsíňka patrná ještě na Kaňkových plánech, dodnes vymezená dvěma pasy klenby na hlavní chodbě před druhotně předělenou místností 1.03-04. Jmenovaná místnost byla přístupná z této předsíňky a sloužila jako spížní komora. Patro křídla velké kuchyně zobrazené Vischerem jako hrázděné v popisu zcela chybí.

Tento pozdnější, ale dosti přesný popis objektu lze potom dobře vztáhnout k obecnějšímu popisu v urbáři pardubického panství z roku 1588: *V kteréžto voboře jest stavení veliké, na větším díle od cihel vystavené, pokojův mnoho, jako světnic, sklepů a komor. Při tom stavení jsou*

*dvě poctivé kuchyně klenuté, při ní špižírny a všelijaké jiné potřeby.*²⁰⁾ V podobě přinejmenším svým rozsahem rámcově odpovídající Vischerovu zobrazení objekt existoval nejpozději již roku 1588.

Kromě radikální přestavby místnosti 1.07 a části chodby bylo v prostorách pernštejnského letohrádku identifikováno jen velmi málo stavebních úprav, které by pocházely z doby pozdně renesanční přestavby. Zdá se, že fungující část budovy byla ponechána téměř beze změn včetně okenních otvorů s terakotovými články. Ty byly odstraněny a druhotně použity až vrcholně barokní Kaňkovou přestavbou. V té době byl navíc zřejmě rušen některý rozsáhlejší renesanční objekt (nabízí se maštal realizovaná na přelomu 70. a 80. let 16. století společně se zámekem). Kaňkovi jsou stavebně historickým průzkumem přisuzovány další části areálu, jejichž zdivo bylo během obnovy také ve velkém rozsahu odhaleno. Jedním z nich je jihozápadní křídlo východního dvora stájí. Zdivo je smíšené, jinak však sledujeme analogické znaky k budově zámku – zdivo obsahuje značný podíl dru-

hotně použitých cihel vysokého formátu a terakotových prefabrikátů.

Budovu zasáhlo několik dalších vln úprav. Při zřízení Baillouxovy manufaktury v letech 1750–1751 se sice příliš nezměnilo v půdorysu stavby, vznikly ale nové záklenky otvorů dveří. Příliš vlhké kvelby měly tehdy být do výšky dvou stop posypány suchým pískem, vydlážděny a opatřeny podlahou. Se změnou výškové úrovně musely být zvyšovány příliš nízké průchody a tehdy zanikla většina starších záklenků. Další rozsáhlé úpravy prováděné v průběhu 19. století nejsou předmětem tohoto článku a jsou popsány v nálezo- vé zprávě OPD.²¹⁾

ZÁVĚRY

Poznatky získané během obnovy objektu přispěly ke zpřesnění představy o jeho stavebním vývoji a způsobu provádění jeho přestaveb. Z metodického hlediska byla výzvou dokumentace a interpretace nálezových situací v objektu, kde se až do kaňkovské přestavby stále vyskytuje téměř shodný stavební materiál a rozlišení jeho původu závisí pouze na subtilnějších rozdílech v jeho zpracování. Byla potvrzena většina závěrů a hypotéz nedestruktivního SHP a rozvržení barevných ploch v interpretaci stáří stavebních konstrukcí nedoznalo významnějších

změn. Za podstatnější však považujeme zjištění týkající se dispozice a užívání objektu, kdy zde již bylo výše nastíněno uspořádání poměrně celistvě dochované pozdně renesanční stavby.

V případě objasnění podoby jeho předchůdce, stále se ještě poněkud mlhavě rysujícího pernštejnského letohrádku, nabízí se jeho srovnání s domem čp. 22 v Rábech, který obsahuje renesanční jádro objektu, označeného v roce 1560 jako zámček v oboře. Při hloubkovém SHP byl mimo jiné odkryt zbytek terakotového portálu datovaného do období po roce 1538.²²⁾ I přes torzální dochování renesančních konstrukcí rábského zámčku při srovnání dispozice obou staveb vyvstávají značné podobnosti především v dispozičním uspořádání (obr. 17). Oba objekty měly téměř shodné rozměry.²³⁾ Rábský letohrádek má širší obytný trakt (6,1 m místo 5 m), komunikační trakt je v obou stavbách shodně široký – 2,9 m. Chodba je v obou případech orientována na západ (respektive severozápad), hloubku obou traktů na severní straně zabírá rozsáhlejší prostora sálu, v Rábech se projevující uspořádáním a velikostí okenních otvorů, v Kladruzech je jejich řešení neznámé. K východu (jihovýchodu) se otáčí trojice obytných místností – komora se záchodem, vytápěná světnice a pravděpodobně další komora. U Rábů je počet místností s otazníkem, stejně tak vytápění. Objekt pod Kunětickou Horou mohl sloužit jen čistě sezónnímu provozu. Letohrádek v Kladruzech s klenutými prostorami přízemí a širším obvodovým zdívem je vybudován o poznání důkladněji. V Kladruzech i v Rábech bylo uplatněno stejné dispoziční schéma, které pouze v Kladruzech jako sál využilo již existující stavbu.

Dokumentace druhotně použitých terakotových prefabrikátů rozšířila a upřesnila jejich známý sortiment užívaný na východočeských pernštejnských panstvích. Velmi podnětná pro další bádání je existence starší povrchové úpravy reliéfních terakotových článků (ostění a římsovka). Terakotová ostění původně použitá v exteriéru jsou většinou nalézána ve více či méně erodovaném stavu, beze stop povrchové úpravy.

Součástí produkce terakot nebyla pouze vlastní výroba článků z pálené hlíny, ale také jejich výtvarné pojednání, které přímo souvisí s proveniencí pojetí architektonických článků a výzdoby fasád v pernštejnských pardubicích. Na portálu pardubického zámku, datovaném rokem 1529 a dříve většinou spojovaném se saskou renesancí, Vladimír Hrubý shledává řadu prvků pocházejících z lombardského prostředí.²⁴⁾ Podobně technologie výroby terakotových ostění v podobě, ve které se uplatňuje v pernštejnské stavební produkci, byla od 15. století hojně užívaná

na území zabírajícím v severní Itálii dlouhý pás od západního okolí Milána (a zasahujícím i do oblasti Coma a Lugana) a přiléhajících částí Piemontu až po Bolognu. Ideálním symbolem luxusu v regionu bylo naproti tomu zdivo skládané z různobarevných mramorových bloků a architektonických článků, případně zdobené inkrustací,

Obr. 18: Výmalba nik iluzivních oken na štítech měšťanských domů v Pardubicích: a – dům čp. 78, niky na štítě domu, 1507–1515; b – ul. Zámecká čp. 21, niky na štítě domu, 1515–1520 (foto...).

kteř se uplatňovalo na významných sakrálních stavbách a palácích. Dominující barevnou kombinací je bílá – šedá (případně tmavě šedá nebo okrová) – růžová až červená. Významná je role růžovočerveného Veronského mramoru – marmo rosso di Verona. Z tohoto vzoru potom vycházela jak malovaná, tak sgrafitová výzdoba fasád méně náročných budov. Terakota umožňovala zachovávat plasticitu článku a reprodukovat podobu mramorových prvků s profilacemi, kandelábry i figurální výzdobou. Typizované články z pálené hlíny jsou na fasádách kombinovány jak s články z lokálně dostupného kamene (pravděpodobně dříve povrchově upraveného), tak s prvky ze skutečného mramoru. Povrchové úpravy architektonických článků v exteriérech staveb zpravidla zanikly, je však doložena výzdoba fasády navazující na terakotová ostění. Výmalba rozvíjí terakotová ostění přidáním iluzivní edikuly a v ploše napodobuje skladbu zdiva z barevných mramorových kvádrů skládaných do pravidelných vzorů.²⁵⁾ Barevná skladba fasády se drží schematu šedá – bílá – růžová.

Je pravděpodobné, že do českého prostředí společně s výrobní technologií terakot alespoň částečně proniknul i způsob výtvarného pojednání prvků. Na perněstejných panstvích by nemuselo jít o první doklad italské inspirace v barevnosti fasád. Figurální výmalbu nik iluzivních oken na štítech měšťanských domů v Pardubicích doprovázelo architektonické řešení otvorů, jehož části se díky zapuštění za fasádu dochovaly alespoň na bočních stranách nik. U starší vrstvy výzdoby vznikající mezi léty 1507–1515 se objevuje velmi hrubý motiv mřížkování doplněného tečkami, které v další časové vrstvě v letech 1515–1520 dostává poněkud jasnější podobu mramorování.²⁶⁾ Barevná škála se pohybuje ve variacích růžová až červená – okrová až tmavě okrová, přičemž jemnější odstíny se objevují společně s poučenějším provedením v mladší vrstvě výzdoby před rokem 1520. Pozoruhodné jsou zejména niky na štítu čp. 21 v Zámecké ulici z období 1515–1520, které mají podobu čtyř iluzivních do kříže dělených oken s nikou s heraldickým motivem v ose fasády. Barva vnitřních stran nik není stejná, ale střídá se zde růžová a okrová. Rytmičké střídání prvků (okenních ostění na fasádě, sloupků v arkádě, kuzelek v zábradlí atd.) z růžového a světle okrového mramoru je přitom na přelomu 15. a 16. století stále ještě silným momentem v architektuře Tridentu.

Další terakotové články s pozůstatky povrchových úprav z období po roce 1554 z bývalého Pernštejnského paláce na Pražském hradě se nacházejí v Uměleckých sbírkách Pražského hradu²⁷⁾ a nesou stopy světlé (snad bílé) a šedé polychromie. Nakolik by tyto velmi fragmentární nálezy mohly vypovídat o míře přijetí severoitalských výtvarných řešení fasád v českém prostředí, by mělo být předmětem dalšího badatelského zájmu jako jedné z důležitých kapitol vývoje řešení fasád české renesance před rozšířením sgrafita.

POZNÁMKY

- 1) P. Macek – P. Zahradník – M. Kroulík – J. Beránek – L. Chotěborská – M. Patrný, Areál národní kulturní památky Národní hřebčín Kladruhy nad Labem. Stavebněhistorický průzkum. Praha 2003 (uloženo v archivu NPÚ ÚOP v Pardubicích, nezaloženo) [dále citováno jen jako SHP].
- 2) M. Kroulík – V. Kučová – P. Hořín, Hřebčín v Kladruzech nad Labem a jeho krajina v mezinárodním kontextu: kulturní statek České republiky zařazený na národní Indikativní seznam památek pro nominaci k zápisu na Seznam světového dědictví UNESCO. Praha 2011.
- 3) A. Sedláček, Místopisný slovník historický království Českého. Praha 1908, s. 410.
- 4) Státní ústřední archiv, Nová manipulace, sign. P 9/5; SHP, o. c. v pozn. 1, s. 75–91.
- 5) G. M. Vischer, Pardubitz der kayserlichen Herrschaft im Königreich Böhme sambt dero Zegehörungen und Nachbarschaften, 1688 [kartografický dokument] (Panství Pardubické 1688: faksimilie mapy Jiřího Matouše Vischera. Praha: Geografický ústav Univerzity Karlovy 1948).
- 6) SHP, o. c. v pozn. 1, s. 95–96.
- 7) Kostel Nalezení sv. Kříže po smrti Giovannniho Battisty Alliprandiho, 1720–1722; zámecká konfina, 1721–1723; hlavní vlna úprav zámeckého pivovaru a jízdního po požáru 1728. Souběžné úpravy budovy zámku.
- 8) Zámek Karlova Koruna, jako stavitel podle návrhu Jana Blažeje Santiniho, 1721–1723.
- 9) Archiv Pražského hradu, Stará plánová sbírka, sign. 200/5, inv. č. 3610.
- 10) Tamtéž, sign. 200/53, 54, inv. č. 3658, 3659.
- 11) SHP, o. c. v pozn. 1, s. 103–155, 322.
- 12) T. Zavoral – J. Řehounková, Obnova součástí Národní kulturní památky hřebčína v Kladruzech nad Labem. II. etapa projektu. Nálevková zpráva (dále jen NZ) ZAV. Pardubice 2014 (j. č. VČM 45/2014, 148/2014 a 539/2014).
- 13) Tamtéž, sondy 1.4 a 6. 2.
- 14) F. R. Václavík – M. Wasková – J. Slavík, Stavebněhistorický průzkum objektů čp. 2, 3, 4 – předzámčí zámku v Pardubicích. Pardubice 2010.
- 15) T. Zavoral – J. Řehounková, o. c. v pozn. 12.
- 16) V. Hrubý, Pozdní gotika a raná renesance v Pardubicích v letech 1491–1548: malířství a sochařství. Pardubice 2003, s. 159–163.
- 17) V. Štochl – M. Hron – J. Kándl – J. Suchan – E. Haškovcová, Restaurátorský průzkum a záměr konzervačního zákroku na úlozku terakotového ostění zámku Národního hřebčína Kladruhy. TERRIGENA Art, s. r. o. 2014 (uloženo v archivu NPÚ GnŘ).
- 18) SHP, o. c. v pozn. 1, s. 77–80.
- 19) Tamtéž, s. 86.
- 20) Tamtéž, s. 80–81.
- 21) E. Racková – J. Svobodová, Zámek čp. 1 v Kladruzech nad Labem. Obnova v rámci projektu „Obnova součástí národní kulturní památky Hřebčín v Kladruzech nad Labem.“ NZ OPD. Pardubice 2014 (uloženo v archivu NPÚ ÚOP v Pardubicích).
- 22) B. Šeda – F. R. Václavík – T. Siglová, Stavebně-historický průzkum domu čp. 22 v Rábech. Pardubice 2005 (uloženo v archivu NPÚ ÚOP v Pardubicích). SHP v této souvislosti uvádí také další, snad analogický objekt tzv. správcovského domu čp. 138 v Dašicích.
- 23) Délka Kladrubského letohrádku vychází z umístění spáry základového zdiva, v Rábech je předpoklad vnitřního nároží v místě ukončení renesančních mezitraktových zdí.
- 24) V. Hrubý, o. c. v pozn. 16, s. 138.
- 25) Corte del Carrobbio ve Varese, výmalba neznámá lombardská dílna před rokem 1503. A. Bertoni, Arredi in terracotta e in pietra a Castiglione e dintorni. Reperti e frammenti di un gusto della committenza rinascimentale varesina, in: A. Bertoni ed., Lo specchio di Castiglione Olona – Il Palazzo del cardinale Branda e il suo contesto. Varese 2009, s. 86–103.
- 26) V. Hrubý, o. c. v pozn. 16, s. 23–37.
- 27) Tamtéž, s. 163.

DER RENAISSANCEZEITIGE SCHLOSSKERN INMITTEN DES NATIONALEN GESTÜTES IN KLADRUBY NAD LABEM – ERGEBNISSE DER OPERATIVEN DOKUMENTIERUNG

Das Schloss in Kladruby nad Labem (Kladrub, Bez. Pardubice) bildet einen Teil des Areals des Nationalen Gestütes, eines der in der Indikativliste der Tschechischen Republik für die Nominierung zur Registrierung in die UNESCO-Welterbeliste eingeschriebenen Denkmäler. Im Laufe der Gesamtrestrukturierung des ausgedehnten Areals im Jahre 2014 fertigte man auch die operative Dokumentierung an, die die Ergebnisse der historischen Standardbauforschung ergänzt und präzisiert hat. Im ältesten erhaltenen Gestütsgebäude erfolgten im Rahmen der Renovierung massive Verputzfreilegungen im Erd- und Teil von Obergeschoss, sowie auch die archäologische Forschung entlang des Schlossumrisses.

Die Operativdokumentierung führte zur Unterscheidung von drei Bauphasen aus dem 16. Jahrhundert. Das Mauerwerk aller Phasen ist aus Ziegeln ähnlichen Formats gemauert, die Unterschiede sind in den Mörtelstoffen und der Technik der Mauerung anzutreffen. Die zwei ersten Phasen gehören in die Pernsteinische Ära vor Gründung des kaiserlichen Gestütes. Die älteste Bauphase repräsentiert ein später geteilter, anhand der Analogie mit dem Pernstein-Schloss in Pardubice in die Periode 1515-1535 einzuordnender Saalraum. Ein größeres Ausmaß besitzt der zum Teil erhaltene, mit Funden von den in Pardubice nach dem Brande 1538 verwendeten Terrakotta-Reliefgewänden verbundene frührenaissancezeitige Lustschlossbau. Fragmente dieses Baues haben eine klare Parallele in der Innenanordnung des ursprünglichen Jagdschlusses unter der Burg Kunětická Hora, heute des Hauses Nr.-Konskr. 22 in Ráby inne. Aus dem Vergleich kommt es heraus, dass beide gegen 1540 entstandene Objekte besaßen eine fast gleiche, an der Nordseite mit einem Saal abgeschlossene Zweitrakt-Innenanordnung mit Flur und drei Wohnräumen (in Kladruby mit einer Kammer mit Abort, einer beheizten Stube und einer weiteren Kammer). Man bediente sich in Kladruby eines schon vorhandenen Baues.

Die Dokumentierung der sekundär verwendeten Terrakotta-Fertigteile erweiterte und präzisierte ihr schon bekanntes Sortiment, das in den ostböhmisches Pernstein-Domänen verwendet wurde. Für weitere Forschungen ist die Existenz einer älteren Oberflächenbehandlung der Terrakotta-Reliefglieder, die unter dem weiteren Anstrich dank ihrem frühen Ausbau vom Äußeren des Gebäudes erhalten blieb. Die Oberflächenbehandlung ist im rosaroten Farbton ausgeführt und entspricht dem Farbschema der gemalten, a. a. mit eingebauten Terrakottagliedern versehenen oberitalienischen Fassaden, die die anspruchsvollsten, mit farbigen Marmorplatten in der variablen Kombination grau-weiß-rosa verkleideten Kirchen und Paläste nachahmen. Die Andeutungen des Begreifens der gemalten Fassadenausschmückung als Nachahmung der Kombination des ockerfarbigen und rötlichen Marmors lässt sich schon in der älteren Schicht der Ausschmückung der spätgotischen und frührenaissancezeitigen Pernsteinischen Stadt Pardubice registrieren.

Das kaiserliche Gestüt war im Gehege von Kladruby durch ein Dekret Kaiser Rudolf II. vom 6. März 1579 errichtet worden und im selben Jahr begann auch die Bautätigkeit an seinen Gebäuden. Das Pernsteinische Lustschloss wurde in dieser Zeit um einen Teil vom Ostflügel erweitert, der Zweitrakt-Längsflügel wurde nach Süden verlängert. Die während der Renovierungsarbeiten freigelegten Reste der ursprünglichen Anordnung vor dem Hochbarockumbau durften mit den Beschreibungen des Baues aus den Jahren 1588 und 1652 identifiziert werden. Den Ostflügel des Schlosses füllte die später erheblich umgestaltete Große Küche mit zwei Sälen von Küchen und Zubehör aus, im Erdgeschoss des Längsflügels befanden sich eine Stube mit Abort in der nahezu unveränderten Pernsteinischen Gestalt, ferner zwei selbständige Raumgruppen je zu einer Stube und einem Zimmer in der Weise von einem Appartement. Die Große Küche hatte kein Obergeschoss, über dem Längsflügel befand sich das kaiserliche Appartement, das in dem Vorzimmer mit Kämmerchen, der Höflings- oder auch Ritterstube, der Antekammer, dem Zimmer Seiner kaiserlichen Majestät und einem Gemach, das laut Inventar auch Kabinett sein konnte, bestand. In diesem Teil vom Obergeschoss wurden keine größeren Verputzfreilegungen unternommen und einzelne Räume des Appartements ließen sich nicht zuverlässig identifizieren.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kladruby nad Labem (Kladrub, Bez. Pardubice), „Der Kayserliche Gstüttgarten am der Herrschafft Pardubitz“ (Abbildung des Gestüts aus der Landkarte von G. M. Vischer, s. Zit. in Anm. 5).

Abb. 2: Kladruby nad Labem, Schloss Nr.-Konskr. 1, Entwurf für die Adaptierung vom Erd- und Obergeschoss – Grund Riss von dem Kladruher gestütt gebäuden Ao 1722 – Detail (Archiv der Prager Burg, s. Zit. in Anm. 9, Mikrofilm).

Abb. 3: Kladruby nad Labem, Lagepläne des Gestüts, wohl Anfang der 1730er Jahre – Mappa oder Rieß von dem Kays. Kladruher Gestüttthoff mit allen zugehörigen gebäuden – Detail (Archiv der Prager Burg, s. Zit. in Anm. 10, Sign. 200/54, Inv.-Nr. 3659, Mikrofilm).

Abb. 4: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1 – Ansicht von Südwesten über den Haupthof des Gestüts (Foto ...).

Abb. 5: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1 – Gartenfassade, Ansicht von Süden (Foto ...).

Abb. 6: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, aktualisierter Baualtersplan: a – Grundriss vom Erdgeschoss; b – Grundriss vom Obergeschoss (Zeichnung E. Racková und J. Svobodová, 2015).

Abb. 7: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1: a – Wände des Raumes 1.07, entfalteter Aufriss; b – südöstliche Schlosswand (im Erdgeschoss), Blick vom Innenraum zu; c – Flur 1.01, südöstliche Mauer; d – Flur 1.01, nordwestliche Mauer; e – Räume 1.25, 1.26, 1.37, 2.06, entfalteter Aufriss des Treppenhaus- und Hinterküchenmauerwerkes; f – Räume 2.12, 2.16, 2.23, entfalteter Schnitt mit Aufriss (Zeichnung und Auswertung E. Racková, J. Svobodová, 2014).

Abb. 8: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, Raum 1.04, Pfeilerchen vom verschwundenen Gewölbe (Foto ...).

Abb. 9: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, Wand 1.07, charakteristische glatte Oberfläche des Mauerwerkes der Pernsteinischen Periode, überwiegender Teil der Oberfläche zerstört bei Fugenreinigung während der Bauarbeiten (Foto ...).

Abb. 10: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, Sortiment der während der operativen Untersuchung und Dokumentierung festgestellten Terrakotta-Fertigteile, Durchschnitte: a – profiliertes Gewände; b – Gewände mit Relief (s. auch Abb. 11), 20×28 cm, Länge unvollständig; c – glattes Gewände ohne Dekor 17×27 cm; d – Karnies mit Relief, unvollständig, Strichlinie – Voraussetzung nach dem Stück am Hause Nr. 75 in Pardubice; e – glattes Gewände ohne Dekor 17×19–22 cm; f – glattes Gewände ohne Dekor 15×16 cm (Zeichnung E. Racková, J. Svobodová).

Abb. 11: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, Terrakotta-Gewände mit Relief, nach dem Herausnehmen aus dem Mauerwerk, ursprüngliche Lage s. Abb. 7f, Wand 2.23a (Foto ...).

Abb. 12: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, Terrakotta-Karnies, im Mauerwerk gefunden beim Herausnehmen des Reliefgewändes, Lage s. Abb. 7f, Wand 2.23a (Foto ...).

Abb. 13: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, hintere Küche 1.37, Pfeiler mit teilweise abgedeckter Befundlage von fünf Gewänden vom Typ c und e (Skizze J. Svobodová, 2014).

Abb. 14: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, Detail der Ansicht 1.07a. Der abgehauene Fuß vom Spätrenaissancegewölbe mit der Vermauerung der Öffnung aus der zweiten Pernsteinischen Phase, Detail. An der Putzfläche der zweiten Renaissancephase deutliche Umbauzeichnungen des Gebäudes (Foto ...).

Abb. 15: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, Mauer 1.01 bei der Trennlinie der zweiten Pernsteinischen und der spätrenaissancezeitigen Phase. Der Pernsteinische Mörtel in der Fuge des Spätrenaissance-mauerwerks wurde ins Mauerwerk mit sekundär verwendetem Ziegel gebracht (Foto ...).

Abb. 16: Kladruby nad Labem, Schloss Nr. 1, Kohleaufrisse der beabsichtigten Adaptierungen: a – Mauer 1.01, Aufriss direkt am Pernsteinischen Mauerwerk mit abgeschlagenem Verputz; b – Mauer 1.07b, Rest nach der Waagerechten, direkt am Pernsteinischen Putz mit der zum Teil abgeblätterten Tünche. Die Aufrisse im Raum 1.07, s. auch Abb. 14 (Foto ...).

Abb. 17: Vergleich der Innenanordnung von zwei Lusthäusern: a – Kladruby nad Labem, Pernsteinisches Lustschloss, Schema; b – Ráby (Raab [unter Kunětická Hora [Kunětzter Berg]], Bez. Pardubice), Lustschloss, erhaltene renaissancezeitige Konstruktionen in Nr. 22 (nach B. Šeda – F. R. Václavík – T. Siglová, s. Zit. in Anm. 22).

Abb. 18: Ausmalung der Nischen der illusionistischen Fenster an Giebeln der Bürgerhäuser in Pardubice: a – Haus Nr. 78, Nischen am Hausgiebel, 1507–1515; b – Zámecká (Schloss-) G. Nr. 21, Nischen am Hausgiebel, 1515–1520 (Foto...).

(Übersetzung J. Noll)